

Kdo byla autorka *Kodaňské trilogie*?

ŽIVOT A ZÁVISLOST TOVE DITLEVSENOVÉ

Agáta Faltová

V Dánsku a dnes už vlastně napříč celým světem vzplanula v posledních letech „ditlevsenovská horečka“. Spustila ji *Kodaňská trilogie* spisovatelky a básnířky Tove Ditlevsenové (1917—1976). Ta ji ovšem vydala už před více než padesáti lety. Čím dnes její autobiografická próza, která loni vyšla i česky, budí takový zájem? Byla Tove Ditlevsenová obětí společnosti, nebo její život určovaly úplně jiné okolnosti? Ne nadarmo svůj život zpracovala v několika románech — jako román plný zvrátů a pádů se totiž čte.

Bílá rakev obklopená květinami. Lidé v zimních kabátech, kostkovaných bekovkách a pletených čepicích zaplnili kostelní lavice. Stojí před kodaňským kostelem Kristkirken, posedávají na lavičkách v přílehlém parku. Většina z nich jsou ženy, ale přišlo i hodně mužů, jednoho z nich zachytil fotograf dánského deníku *Politiken*, jak ve rtech žmoulá doutník. Je 17. března 1976 a oni v dlouhém průvodu, který postupně zaplní celou ulici, doprovázejí svou oblíbenou „Tove“ na hřbitov Vestre Kirkegård. Zemřela v padesáti osmi letech poté, co se předávkovala léky. Tentokrát si dala záležet, aby ji při tom nikdo nenašel.

Po téměř padesáti letech vycházejí její četné prózy a sbírky znovu, v přebalech, které lépe zapadají mezi současnou produkci. Dánské národní divadlo s hereckým souborem Sort Samvittighed připravily hru *Tove! Tove! Tove!*, kodaňské divadlo Folketeatret obsadilo do hlavní role své hry *Tovin pokoj* slavnou dánskou herečku Papriku Steenovou. Nebýt ovšem Michaela Favaly Goldmana, vyšuměla by ditlevsenovská horečka spolu s mořskou pěnou u dánského pobřeží.

Americký překladatel si údajně pořídil jednu z knih Ditlevsenové cestou domů, na kodaňském letišti Kastrup. Konkrétně šlo o román *Gift*, česky *Závislost*. Uhranul ho natolik, že se rovnou pustil do překladu. Nabízel knihu různým nakladatelům, kteří ji zprvu odmítali, až nakonec uspěl u Penguinu, který autorku zařadil do edice světové klasiky. Román ovšem vydal

ve svazku se dvěma dalšími, tematicky podobnými díly Ditlevsenové: *Barnedom* (*Dětství*) a *Ungdom* (*Mládí*), které bez větší odezvy vyšly už v roce 1985 v americkém nakladatelství Seal Press v překladu Tiiny Nunnallyové pod názvem *Early Spring*. Tak vznikla *Kodaňská trilogie*, kterou v loňském roce vydalo nakladatelství Host v českém překladu Lady Halounové a s výborným doslovem jiné překladatelky a filoložky Heleny Březinové.

Až spojení do triptychu, osvědčeného čtenářského formátu, a vytažení kultovního města do titulu knihy spustilo vlnu zájmu od New Yorku po Ázerbájdžán. V těchto dnech se kniha překládá do dvaceti jazyků nebo v nich právě vychází a pějí na ni ódy recenzenti od *Paris Review* po *The Guardian*.

LEGENDA Z VESTERBRO

Za probuzeným zájmem o dílo Tove Ditlevsenové stojí do velké míry mýtus, kterým její osobnost obestřeli dánští editoři i zahraniční recenzenti. Spisovatelku s bohatým výčtem autobiografických děl a pohnutým osobním životem napasovali do obrazu sociálněkritické autorky s pochodní v ruce, která svým psaním bojovala proti sociální i genderové nerovnosti své doby tak urputně, až vybojovala legalizaci potratů. To vše škarohlídkým modernistickým souputníkům a mužské, šovinistické kritice navzdory. Realita je — jako obvykle — o dost složitější. Během svého života Ditlevsenová bojovala především

se svými vnitřními démony, drogovou závislostí a nejspíš i psychickou nemocí.

Vyrostla ve dvacátých letech minulého století v kodaňské čtvrti Vesterbro. Dnes je to gentrifikovaná čtvrť plná barů, kaváren, obchodů s vinylovými deskami a bezobalových krámků, tehdy však čpěla alkoholovými výpary a v kuchyních malých bytů nejčastěji voněla ovesná kaše. Bydlela tam dělnická třída, která ve dvacátých letech trpěla hospodářskou krizí a masivním propouštěním a upínala se k socialistickému premiérovi Thorvaldu Stauningovi, prvnímu sociálnědemokratickému předsedovi dánské vlády, který sliboval spolupráci s odbory a konec bídy i nezaměstnanosti.

Politickou situaci silně prožíval i otec Tove Ditlevsenové. Profesionální hasič, který střídavě o práci přicházel a hledal si novou, trávil hodně času na kanapi za rozloženými novinami nebo na odborových stávkách. Právě on jako první podporoval Tove ve čtení. Jako většina tehdejších otců si sice neuměl představit, že by se jeho dcera mohla jednou psaním živit, viděl ale rád, že básně čte i píše, pozdější recenze jejích knih vystříhal z novin a lepil do alba.

Problematický vztah měla ovšem Tove se svou matkou, která v domácnosti vládla pevnou rukou. Ve svých textech opakovaně zmiňuje nedostatek lásky, který od ní cítila, a její náročnou povahu. Oba rodiče jí nicméně vyšli vstříc. Když v patnácti letech začala pracovat jako chůva a později jako skladnice a přepisovatelka, začala

přispívat do rodinného rozpočtu, a všichni se tak mohli přestěhovat do většího bytu. Jeden z pokojů získala Tove, aby měla klid na psaní, což v té době v jejich sociální třídě nebylo nic samozřejmého.

Dobové dánské konvence tehdy mladým ženám velely dobře se vdát, a tak si zajistit dobrý život. A to rodiče chtěli i po Tove. Do prvního sňatku ovšem vběhla sama a bezhlavě. Nechtěla se přitom vymanit z okovů dělnické třídy, vdala se s vidinou kontaktů v literárních kruzích. Její první manžel byl o třicet let starší redaktor literárního časopisu *Vild Hvede* (Divoká pšenice) Viggo Frederik Møller. Sama Tove ve svých textech i rozhovorech později přiznala, že si ho vzala právě proto, aby díky němu měla blíž k redaktorům nakladatelství, a že to nakonec snad ani nebylo nutné. Møller jí nicméně poskytl luxus nepracovat a motivoval ji k založení Klubu mladých umělců, kde se pravidelně scházeli a debatovali začínající spisovatelé a básníci. Jinak celé dny trávila sama doma u psacího stroje, zatímco její muž byl v zaměstnání. Naplňovalo ji to jen do chvíle, než začala pociťovat nedostatek pozornosti a její život začal připomínat spíš adopci než manželství.

V době, kdy Møllera opustila, měla za sebou úspěšný románový debut *Man gjorde et barn fortræd* (Ublížili dítěti, 1941). Psychologická próza o mladé dívce se dočkala velmi pochvalných recenzí. Vypráví o mladé Kirsten, která byla v dětství sexuálně zneužita, a to ovlivnilo celý její život — je opatrná, zdrženlivá, úzkostlivá a na rozdíl od své nespoutané a uvolněné kamarádky Niny se bojí všeho neznámého. Příběh končí tím, že Kirsten zjistí, kdo ji zneužíval, a vypořádá se s ním. Ditlevsenová v knize *MLÁDÍ* zmiňuje, že příběh Kirsten se v základních rysech podobá tomu jejímu, sama však žádné takové trauma nezažila.

DĚTSTVÍ A MLÁDÍ, ALE HLAVNĚ ZÁVISLOST

Už od dětství trpěla pocity úzkosti a osamělosti. Z těžkých chvil ji vytrhávalo pouze psaní. Pocity, ze kterých se vypisovala, byly melancholicky bolestivé a bezradné a většinou se týkaly nespokojenosti se životem, nenaplněnými možnostmi a vztahy s muži. Nešlo ovšem o sociální nebo feministickou kritiku, spíš o osobně a existenciálně laděné texty, které jsou navíc protkány notnou dávkou ironie a vtipu.

Kdo by její psaní a autobiografičnost bral příliš vážně, o leccos se ochudí nebo se nechá zmást. Ditlevsenová sama glosovala doslovné čtení své lyrické básně o potratu „Til mit døde barn“ (Mému mrtvému dítěti) slovy, že jí čtenáři „na všechno skočí“. Básně vydala v časopisu *Vild Hvede* a její úspěch naznačuje, jak sugestivně dokázala vyjádřit pocity matky a že se dotkla tématu, které se v tehdejší dánské literatuře — přirozeně tvořené převážně muži — neobjevovalo. Co na tom, že v době, kdy verše psala, o žádné dítě nepřišla.

Po rozchodu s Viggem Frederikem Møllerem si pronajala pokoj v penzionu. Podporoval ji tehdejší milenec, spisovatel Piet Hein, s nímž se seznámila v Klubu mladých umělců. Záhy se však i tento vztah rozpadl, Hein ji opustil a ona se konečně postavila na vlastní nohy. Po krátké známosti si vzala studenta ekonomie Ebbeho Munka, s nímž čekala dítě. Psáním si vydělávala dost, aby mohla svého studujícího manžela podporovat. Narodila se jim dcera Helle a ona na chvíli zdánlivě získala to, po čem vždycky toužila. Spokojenost jí však stejně protékala mezi prsty. Naplňovalo ji jen psaní a pozornost ze strany literární společnosti.

I proto v následujících letech podstoupila několik dobrovolných potratů. Zdůvodňovala to tím, že nechtěla, aby ji cokoli odvádělo od psaní. Právě potrat spustil její závislost na opioidech. Když po jednom večírku zjistila, že je těhotná, požádala domnělého otce dítěte, medika Carla Ryberga, aby jí provedl potrat. Ten jí k zákroku nabídl injekci pethidinu, silně návykového opioidu s účinky podobnými heroinu. Jak silný to byl pro Tove Ditlevsenovou zážitek, popisuje v knize *Závislost* (1971): „Slíbím si, že se nikdy nevzdám muži, který mi může poskytnout tak nepopsatelné blaho a radost.“ Skutečně se rozhodla odejít od svého muže za Rybergem, čímž začala její mnohaletá drogová závislost.

Ditlevsenová se nejspíš celý život prala s psychickými problémy. Literární historici i její známí zmiňují schizofrenii. Můžeme se jen domnívat, zda ji spustila závislost na pethidinu a později alkoholu, LSD a jiných drogách. Právě důsledky jejího psychického onemocnění ji však nejspíš vehnaly do náruče návykových látek. Klaus Rifbjerg, významný dánský spisovatel a přítel Ditlevsenové, vzpomíná, že ke konci

života už jen zoufale hledala látku, která by ji osvobodila od všedního života a poskytla jí volnost k psaní.

V knize *Závislost* Tove Ditlevsenová s brutální i skličující upřímností popisuje počátek i zdánlivý závěr svého života narkomanky, hazardní zacházení s vlastním tělem v podobě pokoutných potratů i zničující, a přitom slastnou závislost na injekcích opioidů. Jde o nejpůsobivější ze tří svazků *Kodaňské trilogie*. Náléhavost, autenticita a přitom otevřenost, s níž Ditlevsenová popisuje své rozpíchané ruce i nohy, bezmoc a neschopnost pečovat o své tři děti (vedle Helle přivedla na svět syna Michaela a adoptovala Rybergovu dceru Trine) podává tak sugestivně, jako by to psala přímo v drogovém opojení.

Pethidin jí celé roky podával její manžel, sám psychicky nemocný muž, který tak udržoval závislost Tove Ditlevsenové na droze i na jejich vztahu. Ten skončil poté, co fyzicky i psychicky zničenou autorku zavřeli na psychiatrické oddělení, kde podstoupila dlouhou odvykací léčbu. V prostředí léčebny napsala několik svých podstatných děl. Konečně se někde cítila šťastná a v bezpečí.

Výchozím bodem jejich textů byl vždy její osobní život. Psala postupně o všech jeho etapách — první básnickou sbírku *Pigesind* (Dívčí duše) následovala *Kvindesind* (Ženská duše). Později zaznamenávala každodennost matky spisovatelky i nevěrné manželky. S pozoruhodnou věrností se dokázala vypsát z pocitů dítěte, stejně jako narkomanky. V posloupné autobiografii došla tak daleko, že do novin napsala i svůj vlastní nekrolog, z něhož cituje Helena Březinová ve zmíněném doslovu: „Včera v nejlepších letech zemřela spisovatelka T. D. Jméno, které mladým už mnoho neříká, zato starší Kodaňané ji znali dobře. [...] Její skon znamená velkou ztrátu pro dánskou literaturu a dnes se lze jen divit, že tato geniální autorka nikdy nedostala cenu Dánské akademie ani se nestala její členkou.“ Při čtení ironických narážek mrzne úsměv na tváři. Bezstarostnost působí křečovitě, naplnění a uznání se v očích slavné autorky nekoná.

Svou otevřeností a nespoutaností bořila konvence dramaticky a hlasitě. Toužila po rodinném životě s manželem, a zároveň se jím cítila spoutaná a nesvobodná. Chtěla mít děti, ale raději než u vláček a plyšových medvědů seděla u psacího stolu. V životě ji poháněla touha se ukazovat. Jens Andreasen, autor dvou jejích biografí, potvrzuje, že potřebovala žít excentricky. „Bavilo ji být vidět, vystupovat. Bavilo ji hrát. Bavilo ji předvádět se. Neváhala si ve společnosti vyhrnout tričko a ukázat všem prsa.“

„Skutečně byla exhibicionistická a potřebovala být v centru pozornosti,“ potvrzuje v jiném rozhovoru dánský spisovatel Klaus Rifbjerg. Jednou například konfrontovala studenty s otázkou, „zda už někdy viděli ženu vyčurat se vstoje do umyvadla, aniž by si přitom sundala kalhotky“. Bez většího zaváhání to ve vedlejší místnosti provedla, za nadšeného aplausu přihlízejících.

Podle svých přátel i známých měla Ditlevsenová světlou a temnou stránku. Z depresivní a melancholické nálady se ve vteřině proměňovala v hyperaktivní bavičku společnosti. Stejně tak v literatuře psala lyrickou poezii a vedle ní existenciálně odhalené autofikční prózy, ve kterých bez příkras a ohleduplnosti k blízkým zpracovávala svůj život.

Právě svou syrovou, až vulgární otevřeností a nespoutaností byla pro jedny kontroverzní, pro jiné okouzující. Ti druzí jejímu psaní rozuměli, dokázali se s texty ztotožnit. Bavila je její drzost a svěhlost. To vše

Její první pokus o sebevraždu v lese nedaleko Kodaně vyhlašovaly palcové titulky novin, sama do nich ostatně o sebevraždě napsala.

ještě umocňovaly příspěvky v její osobní rubrice v magazínu *Familie Journalen*, v níž odpovídala na dotazy čtenářů a radila jim s osobními problémy, kterých sama měla na rozdávání. „Koncept tradičního manželství je mrtvý. Nedává smysl míchat dohromady lásku a špinavé spodky a pokaděné pleny,“ tvrdila v jednom rozhovoru.

POZOROVATELKA LIDSKÉ POŠETILOSTI

Zahraniční i čeští recenzenti Ditlevsenovou často zařazují do kontextu současné sociálně-kritické prózy a srovnávají ji s Annie Ernaux nebo Édouardem Louisem, pro popis dívčího přátelství také s Elenou Ferrante. Jenže Ditlevsenové nešlo o dobový sociální kontext, ale o individuální osud, existenciální zkušenost jedné konkrétní ženy, která se potácí mezi rolí matky, manželky, autorky, a to nikoli ve smyslu sociálních hranic a omezení, ale opět — osobních omezení, neschopnosti, nemožnosti, strachu, úzkosti. Psala o každodennosti ženy, vztazích s muži i přítelkyněmi, zkušenostech s potraty nebo o intimních prožitcích ženy po porodu, o nechtu k sexu. Pokud její prózy byly v něčem sociální, pak v tom, jak odvážně a upřímně

o těchto tématech pojednávala, a tím je vnášela do veřejné debaty.

Lyrické básně, které psala od dětství po celý život, označovali dánští modernisté padesátých a šedesátých let za staromódní a sentimentální. Vadil jim vázaný verš a romantická tematika. Není však pravda, co často zmiňují současné recenze: totiž že byla dobovou kritikou odmítána. Například už v roce 1955 si odnesla prestižní cenu Zlatý vavřík za sbírku *Kvindesind* (Ženská duše). Byla jednou z těch, kteří prolomili hranici mezi osobním a fikčním, díky její pozdní tvorbě do dánské literatury vstoupil oblíbený žánr zpovědní literatury.

OBĚŤ VLASTNÍCH KOLAPSŮ

Druhá polovina padesátých let byla pro Ditlevsenovou šťastnějším obdobím. Její čtvrtý manžel Victor Andreasen, politolog a novinář, jí pomohl dočasně se vyléčit z drogové závislosti. Když se přestěhovali na maloměsto, obešel všechny lékaře, aby zajistil, že se k ní nedostane žádná droga nebo opiát. Narodil se jim syn Peter a navenek působili jako spokojený pár. I jejich vztah se ale postupně proměnil v rodinné

peklo plné okázalých hádek, dramatických výčitek, otevřené nevěry a šířající žárlivosti. Po rozvodu sice zůstali blízkými přáteli až do její smrti, rozpad dalšího vztahu byl však pro ni fatální.

Vypořádala se s ním v románu *Vilhelms værelse* (Vilhelmův pokoj, 1975). Bývalý manžel Victor v něm vystupuje jako Vilhelm, fikční příběh je rámován společným životem a prostupují jím aluze, přímé narážky i doslovné popisy jejich manželství. Mnozí román považují za pomyslný čtvrtý díl trilogie *Dětství — Mládí — Závislost*. Jako by jím dovršovala svou celoživotní autobiografii, včetně popisu sebevraždy. Vystupuje však nejen z ich-formy, ale i z pevně dané formy lineárního vyprávění — román o bolesti, rozpadu identity, strachu a nenávisti píše ve fragmentech.

Klaus Rifbjerg ve vzpomínkovém rozhovoru tvrdí, že byla obětí svých vlastních kolapsů. „Nikoli proto, že by se jí nedostávalo pozornosti vysoké společnosti. Kroky, které vedly k její deprivaci a pokusu o sebevraždu, měly kořeny jinde, než byla touha po uznání a slávě,“ říká v dokumentu *Store Danskere* (Dánští velikáni, 2005). „Ona přece byla slavná a všichni ji milovali!“

Její první pokus o sebevraždu v lese nedaleko Kodaně vyhlašovaly palcové titulky novin, sama do nich ostatně o sebevraždě napsala. V deníku *Politiken* vyšel sloupek, v němž lyricky a zároveň samozřejmě popisuje den, který měl být poslední: „Dala jsem si čtvrt hodiny odpočinku, než jsem se pustila do poslední práce, kterou jsem potřebovala udělat. Jaký nesmírný klid a ticho na tomto mokřím místě na lesní půdě! To nekonečné štěstí, že už vůbec nikdy nemusím vidět žádnou lidskou bytost. Pršelo stále silněji a zářivá kodaňská obloha mě pronásledovala.“

Veřejnost se obávala, že by takto otevřeným popisem mohla čtenáře nabádat, aby také ukončili svůj život. „Ani nejfanatičtějšího obdivovatele Van Gogha by nenapadlo uříznout si ucho,“ reagovala.

O dva roky později se jí další pokus o sebevraždu podařil. V dopise na rozloučenou napsala: „Truchlete spíš nad mým životem než nad mou smrtí.“ Zatímco jí zraňoval život, čtenáře skličovala její předčasná smrt. V ulicích Vesterbro se s ní loučily tisíce Dánů, žádnému dánskému spisovateli se už takových citů nedostalo.

Současní recenzenti ke *Kodaňské trilogii* často přistupují jako k věrné autobiografii a život Ditlevsenové používají jako příklad pro své ideologické předpoklady a domněnky. Její známí však dosvědčují, že i sama autorka se od počátku snažila svůj příběh orámovat legendou „chudé dívky z Vesterbro, která prorazila“. Ke společenským problémům se však nevyjadřovala a v románu *Tváře* si její alter ego Lise Mundusová dokonce posteskuje nad tím, jak je moderní komentovat nejrůznější dění ve světě a bojovat za spravedlnost, ona to však odmítá. Ostatně i v trilogii *Dětství — Mládí — Závislost* kolem ní historické události jen proplouvají. Jako mladá poslouchá přes dveře z rádia své domácí hlas Hitlera, ale vadí jí především to, že tak křičí. Později jsou její přátelé i manžel zapojeni do protinacistického odboje, ale ona sama se k politice nevyjadřuje a téma války v textu jen okrajově zmíní.

Její prózy nejsou působivé ani tak pro věrné či kritické líčení sociálního kontextu. Ve své době se ostatně prosadila jako úspěšná a velmi oblíbená autorka. Je to spíše naléhavost a nemilosrdná otevřenost její existenciální zповědi, která i po padesáti letech vzbuzuje obdiv po celém světě.

Autorka vystudovala dánskou filologii, pracuje jako webeditorka v Českém rozhlase.